

Anlatıbilim

Anlatı Kuramına Giriş

Mieke Bal

Çeviri: Uğur Gezen

3: Ardışık Sıralama.....	106
4: Ritim.....	131
5: Sıklık.....	144
6: Karakterler	149
7: Mekân	173
8: Odaklanma.....	183
Açıklamalar ve Kaynaklar.....	204

BÖLÜM 3

Fabula: Öğeler

1: Ön Görüşler.....	209
2: Olaylar.....	210
3: Aktörler.....	221
4: Zaman	235
5: Yer	241
Açıklamalar ve Kaynaklar.....	245

KAYNAKÇA.....	249
----------------------	------------

KAVRAMLAR DİZİN	255
------------------------------	------------

ANLATI KURAMINA GİRİŞ

Mieke Bal'ın *Anlatıbilim-Anlatı Kuramına Giriş*'i, 1985 yılında İngilizcede ilk yayınlanışından bu yana uluslararası çapta anlatı metinleri kuramına klasik bir giriş hâline gelmiştir. Anlatı teknikleri ve yöntemleriyle bunların aktarımı ve alımlamasına ilişkin sistematik bir açıklama olan *Anlatıbilim-Anlatı Kuramına Giriş*, Bal'ın edebî eserleri anlama şekillerimiz üzerine yıllarca süren çalışmalarını damıttığı bir eserdir.

Bu dördüncü baskıda Bal, kitabı edebî anlatılara daha fazla odaklanacak şekilde güncellerken, aynı zamanda bugüne kadarki en okunabilir ve öğrenci dostu baskı hâline getirmek için dilini keskinleştiriyor ve sıkılaştırıyor. *Anlatıbilim-Anlatı Kuramına Giriş*, on yıl boyunca akademisyenler ve öğretmenlerden gelen geri bildirimlerin getirdiği değişikliklerle anlatıların işleyişi, oluşumu ve alımlanmasına ilişkin çalışmalara yapılan en önemli katkı olmaya devam ediyor.

Mieke Bal; kültür kuramcısı, video sanatçısı ve Amsterdam Üniversitesi'nde Edebiyat Kuramı alanında Emeritus profesördür. İnternet sitesi: www.miekebal.org

BİRİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

Anlatıbilime giriş niteliğindeki bu çalışma, edebî ve diğer anlatısal metinlerin incelenmesinde kullanılmak üzere bir anlatı kuramını sistemli bir şekilde açıklamayı amaçlar. Anlatı kuramı alanındaki başlıca farklı eğilimlerin incelemesini sunmaz. Böyle bir inceleme sunan başka kitaplar mevcuttur. Sistemli, dolayısıyla da sınırlı bir yaklaşım tercihi anlayış, fikir teatisi imkânı ve korkutmadan kurtulma uğruna yapılmıştır. Bu kitapta yaptığım tercihler, tek bir kuramın tanımından yola çıkıp her adımda kendi yapısının ve aşamalarının gerekliliğini gösteren sistemli bir şekilde açıklanmasının, alana yeni başlayanlar için daha anlaşılır olacağı kanaatinden doğmuştur. Aynı nedenden ötürü, öncüllerin isimleri asgari seviyeye indirilmiş ve mümkün olduğunca bölümlerin sonlarındaki özel paragraflarda açıklanmıştır. Bir bütün olarak sunulan kuram, onu kullanan herkesin aynı şekilde anlayacak olması bakımından da daha erişilebilirdir. Kullanıcılar arasındaki bu mutabakat daha büyük bir öznelarasılık avantajına sahiptir. Yanlış anlaşılma riski azaltıldığı için öğretmesi daha kolay, öğrenmesi daha uygulanabilir hâle gelir. Son olarak da tartışmaya katılan herkesin hâkim olabileceği bir analiz yönteminin kullanılması, öğrencilerin bir öğretmenin parlak ama beklenmedik şekilde yapılandırılmış bir yorumunun sıklıkla yol açtığı gözdağı hissini

üstesinden gelmelerine yardımcı olur. İşte bu duygu -öğretmenin edebiyata hâkim olma arzusunu aktarırken aynı zamanda performansının parlaklığıyla göz korkutabileceği duygusu- beni bu açıklamayı geliştirmeye itmişti. Bir kuramı kullanabildiğimde, yorumlarımın kalitesinde olduğu kadar öğretme kabiliyetimde de bir ilerleme olduğunu fark ettim.

Bu açıklamalar, “araçsal” ifadesinin sadece metinle kuram arasındaki ilişkiye değil, öğrenme ve öğretme pratiğine de atıfta bulunması şartıyla kuramın, özellikle de bu hususi kuram türünün araçsal bir bakış açısıyla ele alınmasına yol açar. Burada sunulan ve kişinin metne yönelik yorumlayıcı tepkilerini ifade etme, belirleme aracı olarak tasarlanan kuram, kesinlik iddiası taşımamaktadır. Bu kuramın ve onun araçsal niteliğinin pozitivist bir mutlak ve ampirik bilgi arzusundan kaynaklandığı düşünülmemelidir. Tam aksine, yorumlama, bir metinle etkileşime girdiğinden ya da girmesi gerektiğinden, kesinlikle nedensiz olmasa da pratikte sınırsız ve özgür olduğu için bu şekilde tasarlanmıştır. Bu nedenle her bir yorumu ifade edilebilir, erişilebilir ve iletilebilir kılan bir söyleme ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. İkinci olarak sunulan araçlar çeşitli şekillerde kullanılabilir. Ben bu kuramı hem estetik hem siyasi eleştiri için kullandım ve bunların birbirinden ayrılamayacağını ya da ayrılmaması gerektiğini çok geçmeden anladım. Anlatıbilimin ötesinde daha fazla kurama -farklı geçmişlere, türlere ve tarihsel dönemlere ait metinlerin işlevlerini ve konumlarını açıklayan bir kurama- ihtiyaç duyulmasının sebebi de budur. Eğer o daha geniş kurama duyulan ihtiyaç kendini daha şiddetli bir şekilde hissettirirse anlatıbilim amacına gayet iyi hizmet etmiş olacaktır. Bu kitapta sunulan kavram ve görüşleri kullanabilmek için bir felsefe olarak yapısalcılığa bağlı olmak gerekmez. Mesela yapısökümcü, Marksist veya feminist bir edebiyat görüşüne bağlı olmanın bu kitabın kullanımını engellediğini düşünmek de gerekmez. Ben bu kitabı feminist eleştiri için kullanıyorum ve sistemli bir açıklamanın gerektirdiği özellikler nedeniyle bu yaklaşımın daha ikna edici olmasına katkıda bulun-

duğunu düşünüyorum. Bana göre vazgeçilmez bir araç olan anlatıbilimin kapsamı sınırlıdır.

Bu çalışmamda verilen örnekler çeşitlidir. Benim ana dilim olan Felemenkçe de dâhil olmak üzere farklı dil topluluklarından gelirler. Pek çok Felemenkçe örnek, daha erişilebilir literatürlerden başka örneklerle değiştirilmiştir ancak birkaçı muhafaza edilip kitabın sonunda kısa bir kaynakça notuyla birlikte sunulmuştur. Örnekler, farklı estetik detaylandırma seviyelerinden, sadece meşhur edebî romanlardan değil, aynı zamanda çocuk edebiyatı ve gazetecilik eserlerinden de alınmıştır; hatta uydurma örnekler bile vardır. Bu sonuncular bir tür dizi oluşturmaktadır.

Bu kitabın ortaya çıkış tarihi, onun edebiyat çalışmaları tartışmalarındaki yerini nitelemektedir. Yapısalcılığın bir sonucu olarak düşünülürse geç ortaya çıkmıştır. Yapısalcılık karşıtı ya da sonrası kuramsal çalışmaların moda olmasının akabinde ortaya çıkan bu kitap, farklı kuram türlerini bütünleştirmeyi, edebiyata hangi açıdan bakılırsa bakılsın akılcı bir eleştirel söylemin gerekliliğini göstermeyi ve dar estetik anlamda edebiyatın çok ötesine uzanan bir tür olarak anlatı çalışmasını istikrarlı bir şekilde sürdürmeyi amaçlıyor.

Christine van Boheemen, Felemenkçe olarak yayınlanmasından kısa bir süre sonra bu kitabı İngiliz ve Amerikan edebiyatı derslerinde yararlı buldu. Örnekleri uluslararası bir kitleye uyarlamak ve herhangi bir yayın garantisi olmaksızın İngilizceye çevirmek gibi ağır bir görevi üstlendi. Bu kitap bugün bu hâliyle ortaya çıktıysa onun cömert ve yetkin çabaları sayesinde, bunun için derin minnettarlığımı ifade etmek isterim. Ayrıca bu girişime başından beri inanan ve okuyucunun canını sıkmamayı tercih edeceğim türden zorluklarla karşılaştığımda bile beni devam etmeye teşvik eden Jonathan Culler'a da teşekkür ederim. Aynısı Toronto'daki sadık destekçilerim Henry Schogt ve Paul Perron için de geçerlidir.

Burada sunulan kuramın yol açabileceği yanlış anlamalardan benden başka kimse sorumlu değildir. Her türlü geri bildirim her

zaman memnuniyetle karşılanacaktır, kitabın hedeflediği kitle -acemi olsa da olmasa da kültürel bir kendini ifade etme biçimi olarak anlatıya olan ilgimi paylaşılanlar- için yararlılığını artırmaya yardımcı olacaktır.

1985

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ

İşte önsözün devamı. Kitap, on yıl sonra yeniden basılmasını gerektirecek kadar talep görmeye devam ediyor ama benim kitaptan duyduğum memnuniyet giderek azalıyordu, bu yüzden de onu gözden geçirmeyi önerdim. Kitabın olduğu gibi yeniden basılmasında üç sorun vardı. İlk olarak üsluptan, kitaba yapılan göndermelerden ve eğitimimin yapısalcı düşünceye bağlı pozitivist söyleminin üsluptaki tüm kalıntılarından giderek daha fazla rahatsızlık duyuyordum. Ayrıca kavramların sadece sunulan kavramla ilgili örneklerle biraz kuru bir şekilde sunulması konusunda fikrim ya da belki de ruh hâlim değişti. Bu durum, benim kendi eleştirel pratiğimde biraz daha serbestleştikçe çok belirgin hâle geldi. Son dönemdeki çalışmalarımın edebî anlatıdan ziyade antropoloji, görsel sanatlar ve akademik çalışmaların eleştirisi gibi farklı alanlardaki anlatılara yönelmesi de belirleyici oldu. Bir de tabii ki kitabı ilk yazdığımda haberdar olmadığım yeni anlatıbilim çalışmaları sorunu vardı.

Bu üç sorun, kitabı tamamen reddetmekle gözden geçirmek arasında, hafifçe ya da büsbütün gözden geçirmek arasında bocalamama sebep oldu. Bu kitabı yazdıktan sonra başka şeylere yönelmiştim. Yine de kitaba olan talep, onun kamusal alanda işleyen ve kolayca ortadan kaldıramayacağım bir araç olduğunu

açıkça ortaya koydu. Tüm bunları tartışırken umarım bahsedilen üç sorundan ikisini çözmüşümdür. Tonu olabildiğince değiştirdim, anlatıbilimin kesinlik sağlayan nesnel bir sistem değil, sezgisel bir araç olarak oynadığı rolü daha fazla vurgulamaya çalıştım. Bu hafifletmenin bir istisnası var. “DA=dış anlatıcı” gibi biraz yanıltıcı olan kısaltmaları değiştirmemeye karar verdim. Bu kısaltmaların daha fazla kesinlik ifade etmesi asla beklenmiyordu, sadece hızlı bir gösterim şekli önermek için kullanılıyordu. Her ne kadar bunları biraz rahatsız edici bulsam da kullanıcılar beni yararlı olduklarına ikna ettiler ancak okuyucular tabii ki bunları görmezden gelebilirler. İkinci sorunla ilgili olarak, daha önceki baskılarda yer alanlardan çok farklı türden örnekler ekledim. Her seferinde sadece bir kavrama ilişkin geçici örneklerle ek olarak, bu kavramları teknik gösterime yer vermeyen eleştiri çalışmalarında nasıl “kullandığıma” dair kısa örnekler ekledim. Sonradan eklenmiş olduğu göze çarpan bu örnekler, biraz daha uzun olduğu yerlerde çizgilerle ana metinden ayrılıyor. Bu örnekler, bir araya geldiklerinde anlatıbilimin edebiyata olduğu kadar diğer disiplinlere de nasıl müdahale edebileceğini ve bu kitabı ilk yayınladığımdan beri kendi entelektüel güzergâhımın ne olduğunu eş zamanlı olarak gösteren bir dizi çalışma oluşturuyor.

Üçüncü sorun 1985’ten bu yana anlatıbilim üzerine yayımlanan diğer çalışmaları ele almaya çalışırken daha az mutlu olmamdı. Anlatı, sadece edebiyat çalışmalarında değil, aynı zamanda anlatı inşasına ilişkin farkındalığın son derece arttığı dönemde; çoğunlukla anlatı biçiminde belgelenen kültürel hafızanın popüler bir çalışma konusu olduğu kültürel çalışmalarda; kaçınılmaz olarak anlatılara dayanan konusuyla son 10 yılda filizlenen film çalışmalarında da her zamankinden daha önemli bir konumda... Ancak öyle görünüyor ki anlatı çalışmalarının büyümesiyle anlatıları anlatı “yapan” ya da anlatı olarak “karşımıza çıkan” şeylere olan ilgi azaldı. Bu tutarsızlığın sorumlusu kısmen pozitivist iddiaları, biçimci sınırlamaları ve erişilemez, kendine özgü jargonuyla anlatıbilimdir. Umuyorum ki daha mütevazı iddialar, daha

erişilebilir bir sunum ve anlatıbilimin diğer kaygılarla, kuramlarla nasıl kullanılabileceğine dair daha fazla içgörü ile anlatıbilimin olanaklarına yeniden ilgi uyandırabilir.

Anlatıbilim detaylandırılmaya ve tartışılmaya devam etse de bulduğum çalışmaların çok azı bu kitabın olmasını istediğim şekilde yeni başlayan anlatıbilimcilere yönelikti. Anlatı metinleri üzerine yapılan çalışmaların çoğu anlatıbilimsel analize dayanmıyor, dayananlar da her zaman Genette'in klasik kuramına geri dönüyor; bu kuramı yararlı olduğu ölçüde bu kitaba dâhil ettim, olmadığı ölçüde de eleştirdim. Bunun istisnası, anlatıya farklı bir bakış açısı sunan Bahtin'in diyalog kuramına dayanan çalışmalarıdır. Bu görüşü, tutarlılığı bozmadan elimden geldiğince çalışmaya dâhil ettim. Alımlama odaklı kurama pek ilgi göstermemeyi sürdürdüm. Bu, onun önemine dair bir beyan değil, sadece bir tasarruf meselesidir. Bu kitabın kendi kendine dayattığı sınırlamalar dâhilinde, anlatıcı ve odaklayıcı gibi iletişimsel figürlerin simetrik karşıtları, muhatapları olduğu varsayılabilceği durumlar dışında, alımlama kendi başına bir anlatıbilim meselesi değildir.

Bunun yerine, burada sunulan kuramın bütünüyle okuyucuların anlatıyı işlerken kullandıkları beklentilere odaklanmayı sağlayan bir okuyucu aygıtı ve sezgisel bir araç olduğu anlaşılmalıdır. Bunu vurgulamak için önceki baskıda üç katmanı -fabula, hikâye, metin- sunduğum sırayı tersine çevirdim. Okur, metin aracılığıyla hikâyeye erişebilir; fabula ise deyim yerindeyse okuma tamamlandıktan sonra okurda kalan anısal bir izdir. Diğer yeni çalışmalar her bölümün sonundaki "Açıklamalar ve Kaynaklar" kısmına eklenmiştir.

1997